

"הפרשה ההונגרית" במשפט אייכמן: היבטים אחדים

שרי ראובני

ב-1984 יצא לאור בהונגריה ספרו של גדעון האוזנר על משפט אייכמן, ב-70,000 עותקים. הספר עורר עניין רב ואזל מחנויות הספרים תוך פרק זמן קצר. בפעם הראשונה (והאחרונה) הופיע ספרו של האוזנר במדינה שמשטרה קומוניסטית. בפעם הראשונה סופרו לקוראים ההונגרים, בהם כ-100,000 יהודים, תולדות שואת יהודי אירופה במלואה. אבל למי שכתב את המבוא לספר, היסטוריון יהודי ידוע בארצו, היו השגות לגבי תיאור ההתרחשויות בהונגריה בספר – מאחר שהמשפט התנהל נגד אייכמן, לא הודגש בו כראוי חלקם של פושעי מלחמה הונגרים כאַנְדֶרָה וְבִקֵי בפתרון הסופי בהונגריה; כן היה חסר לחלוטין תיאור הסיוע שאזרחי הונגריה הושיטו ליהודים הנרדפים בארצם, אם במארגן, דרך מוסדות כנסיתיים ואחרים, ואם כיחידים.

גם ליוצאי הונגריה בישראל היו השגות לגבי הפרק ההונגרי, עוד בתקופת מהלך המשפט בירושלים. כידוע, חנה ארנדט ראתה פגם בדרך ניהולו של המשפט, משום שהוא חשף בעיקר עדויות שעסקו בסבלם של היהודים ולא במעשי אייכמן האיש; יוצאי הונגריה הביעו תרעומת על כך שבפרשת הונגריה הועלו במשפט עדויות הקשורות במישרין למעשיו של אייכמן בהונגריה ב-1944 ולא הוצג תיאור ראוי וממצה של קורות היהודים באותה תקופה.

אייכמן בהונגריה – העדויות

הצבא הגרמני כבש את הונגריה במרס 1944. מייד לאחר מכן הגיע להונגריה ה"קומנדו-היהודי" בראשותו של אייכמן. בפעם הראשונה ניהל אייכמן את מהלכי הפתרון הסופי במקום היעד ולא מאחורי שולחן הכתיבה. הוא ואנשיו ניהלו משא ומתן עם פעילי ציבור שונים ביהדות ההונגרית על העסקה הידועה כ"סחורה תמורת דם". יואל ברנד יצא בשליחות עם ההצעה מאת אייכמן לשחרר מיליון יהודים תמורת סחורות שונות שיינתנו לגרמנים. המשא ומתן שניהל אייכמן עם קסטנר על רקע הגירושים ההמוניים מהונגריה לאושוויץ, כאשר מדי יום נשלחו לאושוויץ יותר מ-10,000 יהודים, כבר עלה לדיון בישראל במשפט גרינוולד, הידוע כמשפט קסטנר.

העובדה שאייכמן שהה בהונגריה וארגן ממנה באופן אישי את מהלך הגירושים להשמדה והדי משפט גרינוולד-קסטנר השפיעו על קביעת העדים שהעידו במשפט אייכמן בנושא הונגריה. המגמה הייתה להימנע עד כמה שאפשר מאזכור פרשת קסטנר, ולכן נפסלו מראש עדים שהיו ממתנגדיו או מידידיו המובהקים. חלק גדול מהעדים שהעידו על שואת

יהודי הונגריה היה מראשי הממסד היהודי או הציוני, אנשים שניהלו באופן אישי את המשא ומתן בבודפשט ב-1944. הם נחקרו בפרוטרוט על פרטי המשא ומתן הזה.

ראשון העדים היה פנחס פרידיגר, לשעבר הברון פון-פרידיגר, מבכירי המועצה היהודית המרכזית ומראשי הקהילה האורתודוקסית בהונגריה. זה היה האיש שהתחיל במשא ומתן עם דיטר ויסליצני מראשי הקומנדו של אייכמן. לידי נמסר המכתב מהרב דב ויסמנדל מסלובקיה, המאיץ בראשי יהדות הונגריה לשחד את מוסר המכתב (ויסליצני) ולנהל משא ומתן על הצלת יהודי הונגריה עם האס.אס, כפי שהצליחו בכך (לכאורה) פעילי קבוצת העבודה בסלובקיה. פרידיגר זכר את אייכמן היטב, הוא אף זיהה אותו מאחורי תא הזכוכית. עדותו עוררה תגובות קשות בקרב הקהל שנכח במשפט. בתגובה על דבריו, שגורל יהודי הונגריה נחרץ ממילא ולא היה להם לאן לפנות ולאן לברוח, קמו אנשים שצעקו בהונגריה וביידיש – אבל אתה ברכת – ובית המשפט נאלץ להפסיק את הישיבה. פרידיגר עצמו, מלווה בבני משפחתו ובעשרות אנשים ממקורביו, ברח מהונגריה לרומניה באוגוסט 1944, לפי עצת ויסליצני, באמצעות רשיונות שרומניה שלחה להצלת אזרחיה היהודים.

יואל והנזי ברנד, מראשי וועדת העזרה וההצלה בהונגריה, העידו אף הם על חלקם במשא ומתן שנוהל עם אייכמן, על התרשמותם מן הצורך ועל סיכויי המשא ומתן שהתנהל אתו ועם קורט בכר. בבית המשפט הדהדו דברי קסטנר שהעלה על הכתב אודות אייכמן ובכר לאחר המלחמה: "באס.אס הייתה חלוקת עבודה – אייכמן יצר את האווירה (עם הגירושים המזורזים) ובכר גבה את התשלום".

יואל ברנד תיאר בעדותו את אייכמן בבודפשט ב-1944 כנאצי בוטה ובטוח בעצמו לבוש במדים מבריקים של קצין אס.אס, עומד ברגלים פשוקות וצורח על היהודי הקטן, יואל ברנד: היודע אתה מי אני, אני הממונה על המבצע! באירופה המבצע בוצע ועכשיו הגיע תורם של יהודי הונגריה. בהמשך מציע לו אייכמן עסקה: אתה רוצה מיליון יהודים, מיליון אחד תמורת 10,000 מכוניות, מאה יהודים – משאית אחת!

בבית המשפט עלו שאלות בעלות משמעות היסטורית, למרות דבריו של גדעון האוזנר שלא יעסקו בכאלה. האם הייתה זאת הצעתו של אייכמן עצמו, כפי שטען בעדותו, או הצעתו של הימלר, לפי התפיסה המקובלת? האם היו לעסקה סיכויים כלשהם? בית המשפט שלל את גרסתו של אייכמן וקבע שהיוזמה באה מהימלר. אשר לשאלה השנייה, עד היום טרם הגיעו החוקרים לתשובה מלאה ומספקת.

גם הנזי ברנד, שהמשיכה במשא ומתן יחד עם קסטנר לאחר שיואל, בעלה, נסע בשליחות העסקה לתורכיה במאי 1944, נשאלה רבות על פרטי המשא ומתן הזה. היא זכרה מהמפגשים עם אייכמן את העובדה כי הרבה לשתות ולדבר ללא הרף. על פעולות ההצלה האחרות שלה לפני ואחרי הכיבוש הגרמני היא נשאלה רק מעט. הדברים כמעט ולא עלו במשפט, כי לא היו קשורים במישרין לאייכמן.

עדים נוספים העידו בפרשת הונגריה. שאנדור ברודי בא מברזיל וסיפר על שילוח של קבוצת יהודים במרמה ממחנה Kistarcsa לאושוויץ על ידי אייכמן לאחר שהורטי, העוצר ההונגרי, הפסיק את הגירושים בקיץ 1944. הוא סיפר גם עדות אחרת תיארה את צעדת המוות שארגן אייכמן בנובמבר 1944 מבודפשט לוווינה בגלל מחסור ברכבות גירושים. עלתה גם שאלת חלוקת האחריות לחורבן יהדות הונגריה, בין אייכמן לבין ראשי המבצע בהונגריה, אנדרה ובקי.

על אושוויץ בתקופת הגעתם של המשלוחים מהונגריה העיד בירושלים פרופסור מרטין גילברט, מי שהיה פסיכולוג ראשי בבית הכלא בנירנברג, שם נשפטו פושעי המלחמה הנאצים הבכירים. הוא סיפר כי בנירנברג עלה, שלאושוויץ הגיעו בתקופת הגירושים מהונגריה כל כך הרבה אנשים עד כי לא היה פנאי להמיתם בגז, והם נשלחו חיים למשרפות.

העמדת נאצים לדין בעקבות משפט אייכמן

בבית הכלא הישראלי שרטט אייכמן בדייקנות את מיקומם של עמיתיו ושותפיו בתקופת המלחמה. התברר שלא היה כלל צורך לשלוף אותם ממקומות מסתורם, שכן רובם עשו חיל בחייהם לאחר המלחמה וכמה מהם אף תפסו עמדות מכובדות בזירה הציבורית בגרמניה הפדרלית. המקרה של ד"ר הנס גלובקה עורר עניין רב במיוחד. גלובקה היה שותף לניסוחם של חוקי הגזע (נירנברג) הידועים לשמצה והגה את הרעיון להוסיף לשמות יהודי גרמניה בתעודות הזיהוי את השם "ישראל" או "שרה". למרות זאת הוא פעל כיועצו הבכיר של קונראד אדנאואר, הקאנצלר המערב גרמני. העסקתו של איש זה במשרה כה רמה העסיקה את העיתונות ואת דעת הקהל לפני המשפט ובמהלכו.

פרסום הידיעה על תפיסתו של אייכמן והבאתו לישראל ב-1960 האיץ את מעצרו של כמה רוצחי יהודים אחרים. כך נעצרו ריכרד באר, מחליפו של רודולף הס בפיקוד על מחנה אושוויץ, גוסטב ריכטר, שפעל ברומניה כיועץ לענייני יהודים, ווילי צפף שמילא אותו התפקיד בהולנד.

מעניינת העובדה, כי הבולטים באנשי קומנדו-אייכמן ואישים אחרים שפעלו בהונגריה במסגרת הפתרון הסופי לא הסתתרו לאחר המלחמה בשמות בדויים. אף שמעשיהם היו ידועים והעדויות נגדם פורסמו שנים קודם לכן, הם לא ראו צורך לחיות תחת מעטה של אנונימיות ומסתור, לא בגרמניה הפדרלית ולא באוסטריה.

הרמן קרומאי, סגנו של אייכמן בהונגריה, ששוחרר ממאסר אחרי המלחמה הודות לעדותו של ישראל קסטנר, היה לרוקח. פרנץ נובק, שעבד בהוצאת לאושוויץ, עבד בבית דפוס באוסטריה. ד"ר אוטו הונשה, היועץ המשפטי של אייכמן, עבד כעורך דין במערב גרמניה. קורט בכר, הנציג העיקרי שעמו ניהלו קסטנר ואנשיו את המשא ומתן בבודפשט, היה לסוחר עשיר בברמן.

קרומאי, הונשה ונובק נעצרו ב-1960, אבל שוחררו ממאסר. ב-1964 הועמדו למשפט בפרנקפורט. הונשה זוכה וקרומאי נידון לחמש שנות מאסר עם עבודות פרך. בית הנשפט קבע כי לא הוכחו יוזמתם וחלקם ברצח היהודים. ב-1968 הם הועמדו פעם נוספת למשפט והפעם נידון הונשה ל-12 שנות מאסר וקרומאי למאסר עולם. נובק נידון רק ב-1972, באוסטריה, ל-7 שנות מאסר. ויקטור קפזיוס, עוזרו של ד"ר מנגלה בסלקציות באושוויץ בקיץ 1944, שבו הגיעו למחנה הטרנספורטים מהונגריה, נידון ב-1965 עת התקיים "משפט אושוויץ" ל-9 שנות מאסר. אבל הוא שוחרר אחרי זמן קצר.

משפט איימן זכה להד ציבורי רחב בגרמניה. ממשלת אדנאואר נאלצה לפטר מהמערכת המשפטית יותר מ-140 שופטים ותובעים בעלי עבר נאצי סמוך למשפט איימן, והעיתונות הגרמנית שוב הקדישה מקום מכובד לא רק למעשי פושעי המלחמה הנאצים, אלא גם לעובדה שלא זו בלבד שהם לא נענשו כלל, אלא הם תופסים מקום חשוב בחיים הכלכליים והציבוריים בגרמניה הפדרלית ובאוסטריה.

ניתן לסכם ולומר, שמשפט איימן בירושלים לא זו בלבד שפתח אשנב אל תולדות שואת יהודי אירופה, אלא הוא גם שפך אור על המצב האבסורדי שמתכנני ומבצעי הרצח והשוד הסתובבו, חיו ועבדו כאנשים מכובדים מן היישוב לכל דבר ועניין.

האם קיבלתם עזרה? למה לא נלחמתם?

במהלך המשפט בירושלים הוצגו בפני כמעט כל העדים שתי השאלות האלה. נראה שהיום, כעבור 40 שנה, יש לנו תשובות ברורות הרבה יותר על שאלות אלה. על ממדי העזרה שהושיטו ליהודים גורמים לא יהודים נשמעו עדויות מפי הניצולים. אחד סיפר על הצלת 12 נפשות, השני על הסתרת ילדים, השלישי על קבלת נשק למחתרת. אבא קובנר העלה בעדותו את דמותו של הקצין הגרמני אנטון שמידט, ששילם בחייו על עזרתו לפרטיזנים יהודים ב-1942. שאנדור ברודי מבודפשט סיפר על הסיוע שקיבלו יהודים אסירי מחנה Kistarcsa ממפקד המחנה, שהגן עליהם מפני הגירוש לאושוויץ, ככל שניתן היה, בקיץ 1944.

השאלה למה לא נלחמתם לא נשאלת עוד בימינו. במשך 40 שנה שעברו מאז המשפט השתנתה התפיסה על הגבורה והלוחמה היהודית בשואה. לצד ההתנגדות בנשק התקבלו צורות שונות של התנגדות ולוחמה. הגבורה במלחמת הקיום היומיומית למען החיים עצמם בגטאות ובמחנות הריכוז מוכרת ומוערכת הן במחקר והן בתודעת הציבור. הצלת יהודים על ידי המחתרת הציונית בהונגריה ובמקומות אחרים מקובלת היום, יותר מאשר בעבר, כהתנגדות. לאחרונה עולה גם הנושא של גבורת היהודים שהצילו, תוך סיכון חייהם, חיי יהודים אחרים בתקופת השואה, כחלק אינטגרלי מתולדות השואה והגבורה.

מקור: בשביל הזיכרון, 41, 2001, עמ' 32-35.